PROTOCOL BIJ VERMOEDEN VAN HUISELIJK GEWELD
(Mishandeling, verwaarlozing en seksueel misbruik)

Voorwoord

Kinderen zijn helaas veel te vaak het slachtoffer van huiselijk geweld. Jaarlijkse cijfers tonen aan dat er vanuit vele organisaties continue uitgebreide aandacht voor dit probleem nodig is. Dat geldt zeker ook voor preventie en signalering in een vroeg stadium. Scholen zijn bij uitstek plaatsen waar (een vermoeden van) huiselijk geweld en kindermishandeling gesignaleerd kan worden. Leerkrachten brengen veel tijd met de kinderen door, hebben een vertrouwensrelatie met hen opgebouwd en kunnen een belangrijke signaalfunctie vervullen.
In de praktijk blijkt dat het omgaan met signalen die kunnen wijzen op huiselijk geweld onzekerheid teweegbrengt. Dit protocol biedt structuur en geeft handvatten hoe gehandeld kan worden bij een vermoeden van huiselijk geweld en kindermishandeling.

Het doel van dit protocol is een vermoeden van huiselijk geweld bespreekbaar maken en de signalen doorgeven voor eventuele verdere hulp. De taak van de school met betrekking tot kindermishandeling en huiselijk geweld, waarbij de oorzaak buiten de school ligt, is het signaleren en het aankaarten ervan bij de verantwoordelijke instanties. De school is niet verantwoordelijk voor de verandering van de situatie of voor de hulpverlening.

Na bestudering van dit protocol kan het lijken alsof ouders pas in een laat stadium betrokken worden. In het kader van de normale zorgtaak van de school zal bij opvallend functioneren van een leerling de leerkracht al in een eerder stadium contact hebben met de ouder(s). Op dat moment is er echter nog geen vermoeden van huiselijk geweld.

Terminologie

<u>Huiselijk Geweld</u>

Onder huiselijk geweld wordt het volgende verstaan:
'Huiselijk geweld is geweld dat door iemand uit de huiselijke kring van het slachtoffer is gepleegd. Geweld betekent in dit verband aantasting van de persoonlijke integriteit. Onderscheid wordt gemaakt tussen geestelijk en lichamelijk geweld (waaronder seksueel geweld)'. *Bron: Nota Privé Geweld – Publieke Zaak. Een nota over de gezamenlijke aanpak van huiselijk geweld. 2002*
In dit protocol gaat het om huiselijk geweld, waarbij kinderen en jongeren betrokken zijn. Dit betekent, dat de meest voorkomende signalen betrekking zullen hebben op het getuige zijn van geweld en het slachtoffer zijn van kindermishandeling. Kinderen die opgroeien in een gewelddadig gezin voelen de spanning, horen de kreten, zien de verwondingen, willen tussenbeide springen en kunnen daardoor ernstige psychische schade oplopen. Naast het

getuige zijn van geweld in de thuissituatie kunnen kinderen ook zelf het slachtoffer zijn van het geweld. De volgende vormen van mishandeling worden kort toegelicht.

Vormen van mishandeling

- **lichamelijke mishandeling:**
  het kind wordt geslagen, geschopt, geknepen, gebrand en dergelijke;
- **psychische mishandeling:**
  het kind wordt afgewezen, geterroriseerd, aangezet tot afwijkend en/of anti-sociaal gedrag, gepest, getreiterd, gekleineerd; aan het kind worden extreem hoge eisen gesteld, een juiste vorm van onderwijs wordt onthouden;
- **seksuele mishandeling:**
  het kind wordt gedwongen seksuele handelingen te ondergaan, seksuele handelingen uit te voeren, getuige te zijn van seksuele handelingen van anderen of wordt gedwongen te kijken naar pornografisch materiaal;

- **lichamelijke verwaarlozing:**
  het kind wordt (medische) verzorging en/of veiligheid onthouden, het kind krijgt onvoldoende voedsel en kleding;
- **psychische verwaarlozing:**
  het kind wordt geestelijk verwaarloosd, geïsoleerd, genegeerd; koestering wordt onthouden en er is nooit aandacht of tijd voor het kind.

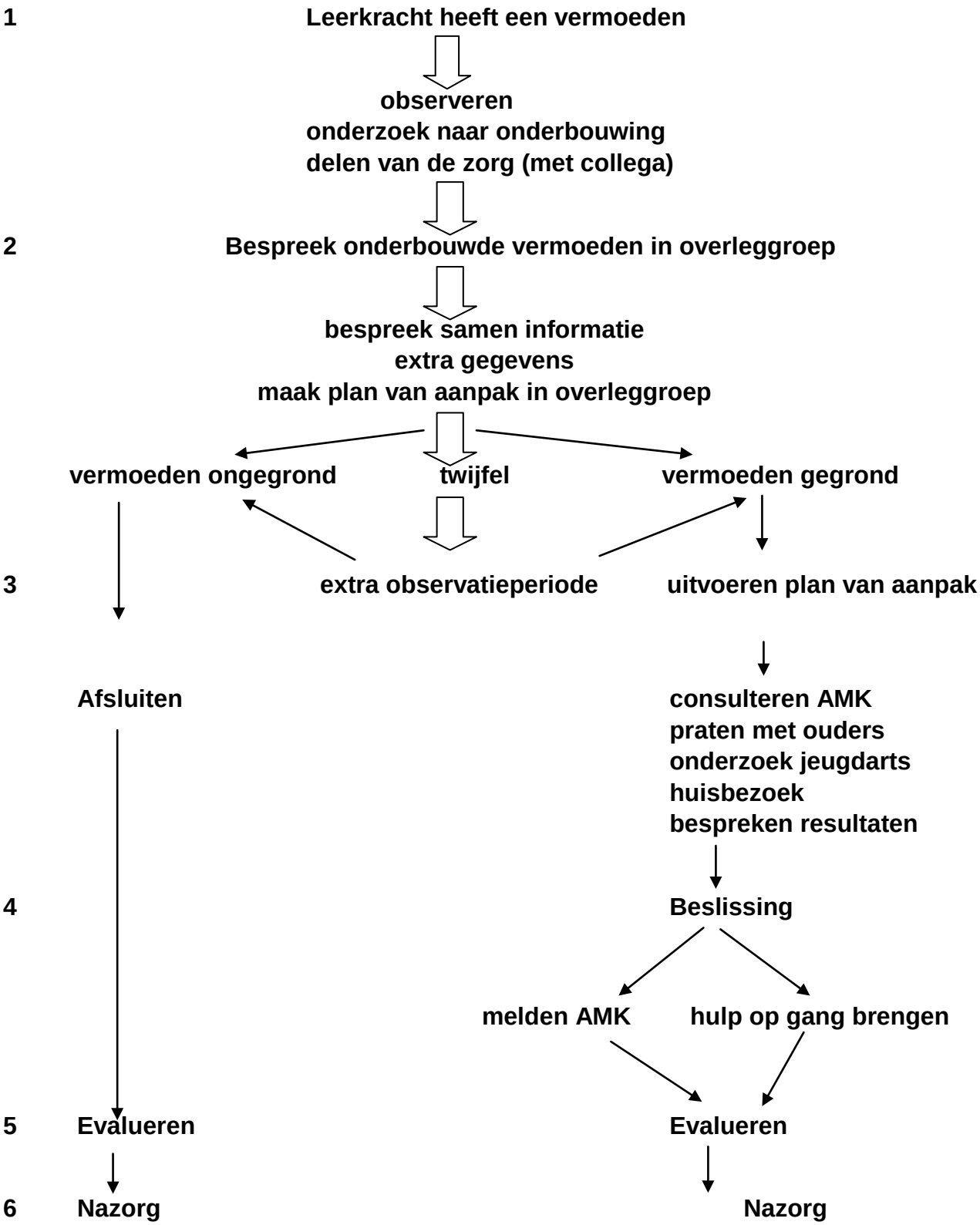
NB Vaak komen verschillende vormen van mishandeling / verwaarlozing tegelijkertijd voor.

Kindermishandeling

Onder kindermishandeling wordt het volgende verstaan:

- elke vorm van, voor de minderjarige, bedreigende of gewelddadige interactie van fysieke, psychische of seksuele aard,
- die de ouders of andere personen ten opzichte van wie de minderjarige in een relatie van afhankelijkheid of onvrijheid staat, actief of passief, opdringen
- waardoor ernstige schade wordt of dreigt te worden berokkend aan de minderjarige in de vorm van fysiek of psychische letsel. Hieronder vallen ook verwaarlozing en onthouden van essentiële hulp, medische zorg en onderwijs. *(Wetsontwerp Wet op de jeugdzorg 2004)*

Stroomdiagram

Stappenplan bij een vermoeden van huiselijk geweld/ kindermishandeling

Fase 1a: De leerkracht heeft zelf een vermoeden of wordt getipt door een persoon uit de directe omgeving van het kind

De leerkracht:

- Bestudeert de aanbevelingen voor fase 1
- Observeert opvallend gedrag / opmerkelijke lichamelijke signalen bij het kind gedurende twee weken. (Evt. aan de hand van signalenlijst zie bijlage 2).
- Noteert signalen → persoonlijke aantekeningen. (Evt. met behulp van observatiepunten zie bijlage 1)
- Informeert naar relevante gegevens over de thuissituatie van het kind.
- Stelt de I.B. en de interne contactpersoon op de hoogte van zijn vermoeden.
- Bouwt aan de vertrouwensrelatie met het kind

Fase 1b: De leerkracht wordt door het kind zelf in vertrouwen genomen

De leerkracht:

- Luistert naar het kind, neemt hem serieus, en spreekt zijn zorgen uit.
- Noteert wat het kind vertelt → persoonlijke aantekeningen
- Stelt de I.B. en de interne contactpersoon op de hoogte
- Houdt contact met het kind en vraagt wat hij zou willen

Aan het einde van fase 1 besluit de leerkracht in overleg met de I.C.P. en de I.B.:

- **Het vermoeden is onterecht / ongegrond**
  Er is een andere reden voor het gesignaleerde gedrag.

- **Er is twijfel over/geen bevestiging van het vermoeden**
  De leerkracht blijft nauwkeurig registreren.
  Na de volgende twee weken worden de aantekeningen opnieuw bekeken en wordt het kind opnieuw besproken.

- **Het vermoeden wordt bevestigd of versterkt**
  Dit wordt ingebracht in de overleggroep (fase 2).

Fase 2: de leerkracht bespreekt zijn onderbouwde vermoeden in een overleggroep

De I.B.

- Stelt een overleggroep samen die bestaat uit:
  - De I.B.
  - De I.C.P.
  - Desbetreffende leerkracht
  - De schoolmaatschappelijk werker
  - De JGZ-medewerker (jeugdverpleegkundige of jeugdarts)
- Roept, binnen twee weken, de overleggroep bijeen.
- Achterhaalt of er sprake is van cognitieve of emotionele problematiek
- Bespreekt in de overleggroep de verzamelde informatie / gegevens van de verschillende participanten over desbetreffend kind.
- Coördineert de voortgang van het proces en bewaakt de tijdslimiet
- Houdt de directie op de hoogte

Aan het eind van fase 2 besluit de overleggroep:

- **Er is geen bevestiging van het vermoeden, maar het gedrag heeft bijvoorbeeld een andere oorzaak, dan:**
  - Blijft de overleggroep alert
  - Blijft de leerkracht bouwen aan de vertrouwensrelatie met het kind
  - Agenderen de I.B., de leerkracht en de I.C.P. dat ze na een periode van twee tot vier weken nog eens samen overleggen over het gedrag of lichamelijke gesteldheid van het kind.

- **Er is twijfel of er bestaat een redelijk vermoeden van huiselijk geweld/kindermishandeling**
  - Dan maakt de overleggroep een **plan van aanpak** (zie voor mogelijke stappen fase 3).

Fase 3: Het uitvoeren van het gemaakte plan van aanpak

In fase 2 is besloten tot een ***plan van aanpak***. Mogelijke stappen zijn:

a) De I.B. doet een advies- of consultvraag bij het AMK;
b) De Schoolmaatschappelijk werker voert een gesprek met de ouders;
c) de jeugdarts roept het kind op voor onderzoek;
d) een huisbezoek door jeugdverpleegkundige of schoolmaatschappelijk werker;
e) resultaten van a t/m d bespreken in de overleggroep.

Ad a *Een advies- of consultatievraag bij het AMK*

- De I.B. spreekt met het AMK. (De Jeugdgezondheidszorg heeft een structureel overleg met het AMK en kan deze taak eventueel overnemen)
- AMK geeft advies over de verdere stappen die genomen kunnen worden
- De resultaten van het gesprek met het AMK worden doorgesproken in de overleggroep. Naar aanleiding hiervan wordt het plan van aanpak eventueel bijgesteld.

Ad b *Een gesprek met de ouders*

- De Schoolmaatschappelijk werker gaat een gesprek aan met de ouders.
- De Schoolmaatschappelijk werker bereidt het gesprek goed voor in de overleggroep (zie aanbevelingen);
- Na afloop van het gesprek wordt in de overleggroep gesproken over (eventuele) verdere stappen.

Ad c *De jeugdarts roept het kind op voor onderzoek*

- Nadat de Schoolmaatschappelijk werker zijn zorgen heeft besproken met de ouders kan de jeugdarts een kind oproepen voor onderzoek.
- De jeugdarts onderzoekt de leerling en spreekt met de ouders;
- De resultaten worden in de overleggroep ingebracht voor zover ze betrekking hebben op het vermoeden van huiselijk geweld/ kindermishandeling, rekening houdend met de privacy van het kind.

Ad d *Een huisbezoek*

- De schoolmaatschappelijk werker (of in overleg, de JGZ-medewerker) bezoekt het gezin in de thuissituatie
- In de overleggroep wordt verslag gedaan van het huisbezoek.

Ad e *Resultaten bespreken*

- De overleggroep maakt een totaalanalyse van de verschillende gedane stap(pen).

Uiteindelijk zal, door de overleggroep, de beoordeling van de resultaten (totaalanalyse) tot een **beslissing** moeten leiden:

- **Er is geen sprake van kindermishandeling en huiselijk geweld:**
  - Er vindt geen verdere actie plaats. Het traject wordt afgesloten met een evaluatie,
  - Eventueel benodigde andere ondersteuning van het kind en/of het gezin vindt plaats binnen de op school afgesproken zorgstructuur.

- **Er bestaat twijfel over (het vermoeden van) kindermishandeling en huiselijk geweld**:
  Er wordt tot een extra observatie periode besloten, waarbij afgesproken wordt wat er door wie (afhankelijk van de reeds ondernomen acties) geobserveerd gaat worden. Deze observatie duurt wederom 2 weken.

- **Er bestaat gegrond vermoeden of zekerheid over kindermishandeling en huiselijk geweld**:
  Zie fase 4.

Fase 4: De beslissing

- **Hulp aan ouders**
  Als ouders het probleem onderkennen en mee willen werken aan verandering van hun situatie, kan de overleggroep adviezen geven en doorverwijzen naar instanties voor hulpverlening. De sociale kaart zijn daarbij voor de overleggroep van belang.
- **Melding bij Advies- en Meldpunt Kindermishandeling (AMK)**
  Als het vermoeden gegrond is en de zorg over het kind blijft bestaan, dan wordt er, namens de overleggroep, door de I.B. een melding gedaan bij het AMK.
  Ook bij "Zorg voor jeugd" dient er binnen de ketenregistratie, door de I.B. (in samenspraak met de Schoolmaatschappelijk werker) een melding gedaan te worden. De I.B. is hierbij tevens verantwoordelijk voor het bijhouden van het (gevormde) dossier.

- Na de melding ligt de verantwoordelijkheid voor het op gang brengen van hulpverlening bij het AMK. De melder wordt op de hoogte gesteld van stappen die gezet worden met inachtneming van de privacy van het gezin. Het gaat hier om vrijwillige hulpverlening. Als dat niet lukt, terwijl de situatie ernstig blijft, dan zal het AMK de Raad voor de Kinderbescherming inschakelen.

- Uitsluitend in een crisissituatie/ levensbedreigende situatie voor het kind kan men direct melden bij de politie en via het AMK of BJZ bij de Raad voor de Kinderbescherming. Een melding bij de Raad kan **niet** anoniem.

Fase 5: Evalueren

De overleggroep

- Evalueert datgene wat er is gebeurd en de procedures die zijn gevolgd.
- Spreekt (zonodig) de zaak ook door met andere betrokkenen / belanghebbenden.
- Brengt (zonodig) verbeteringen in afspraken en/of procedures aan.
- Besluit welke informatie in het leerling-dossier wordt vastgelegd.
  NB Ouders hebben recht op inzage in het kinddossier.

Fase 6: Nazorg

- Los van de gekozen weg, blijft de leerkracht zeker vier maanden na evaluatie het gedrag van het kind nauwkeurig volgen en steunen.
- Indien er aanleiding toe is, roept de leerkracht de I.B. en de I.C.P. opnieuw bij elkaar. De I.B. kan op zijn beurt het volledige overlegteam wederom oproepen.
- Bij blijvende twijfel wordt bij het AMK gemeld;
- Als gebleken is dat het vermoeden niet gegrond was, moeten de werkaantekeningen worden vernietigd en dient het dossier met betrekking tot dit kind afgesloten worden.
- De zorgen rondom een leerling kunnen bij de leerkracht/overleggroep allerlei twijfels en gevoelens losgemaakt hebben. Het is van belang dat er ook nazorg voor hen beschikbaar is.

NB Elke persoon houdt op elk moment de mogelijkheid en de verantwoordelijkheid om contact op te nemen met het AMK, voor consultatie of melding.

Aanbevelingen per fase

Aanbevelingen fase 1: De leerkracht heeft een vermoeden

- *Vertrouw op uw intuïtie en houd dat niet voor uzelf: praat erover. U heeft tenslotte niet voor niets een niet-pluis gevoel.*

- *Ga niet overhaast te werk. Wie iets wil bereiken moet zorgvuldig handelen. Betrek I.B. en I.C.P. tijdig en niet pas dan, wanneer het voor u 'zo niet langer kan': dan bent u te lang zelf bezig geweest en geeft u anderen niet de tijd rustig aan het werk te gaan.*

- *Accepteer kindermishandeling en huiselijk geweld als **één van de vele** mogelijke oorzaken van onverklaarbaar/ opvallend gedrag van een kind. Probeer in deze fase het beeld completer te krijgen. Speel geen politieagent: het is niet de taak van de leerkracht om speurwerk naar de dader te doen. Ga uit van een patroon aan signalen, uitgezonden door het kind of door een derde. Blijf (het gedrag van) het kind aandachtig volgen, dat wil zeggen observeren en noteren wat je ziet en hoort, maar voorkom een uitzonderingspositie van het kind.*

- *Ga zorgvuldig om met de privacy van het kind en van de ouders.*

- *Indien een kind u als leerkracht in vertrouwen neemt, **beloof dan nooit aan het kind absolute geheimhouding.** Beloof dat u geen volgende stap zult nemen zonder dat met het kind besproken te hebben. Steun het kind in het feit dat het zijn geheim verteld heeft.*

- *Het Advies- en Meldpunt Kindermishandeling (AMK) is de centrale instantie voor het vragen van advies over of het melden van kindermishandeling. Alle AMK's zijn bereikbaar via het landelijke telefoonnummer: 0900 - 123 123 0. In bijlage 3 is een overzicht van relevante gegevens m.b.t. de sociale (groene)kaart en de ketenregistratie van het project " zorg voor jeugd".*

- *Het vertrekpunt van uw inzet blijft de zorg die u, met de ouders, voor het kind hebt.*

Aanbevelingen fase 2: De leerkracht bespreekt zijn onderbouwde vermoeden in een overleggroep

- *Zodra een overleggroep is gevormd (bij voorkeur een vaste groep mensen), draag je samen de verantwoordelijkheid. Het is dan ook heel belangrijk steeds te overleggen **voordat** er iets wordt ondernomen.*

- *Privacy:*
  Wanneer persoonlijke aantekeningen zijn gemaakt, is het belangrijk deze goed op te bergen, het liefst zonder naam. Zodra het mogelijk is, worden deze aantekeningen weer vernietigd.

- *De taak van de school met betrekking tot huiselijk geweld/ kindermishandeling is het signaleren en het instellen van een overleggroep*
  *De school is **niet** verantwoordelijk voor de verandering van de situatie of voor de hulpverlening.*

Aanbevelingen fase 3: de uitvoering van het plan van aanpak door de schoolmaatschappelijk werker

- *Als met het kind gesproken is, praat dan niet met de ouders zonder dat het kind daarvan in kennis is gesteld. Afhankelijk van de leeftijd kan met het kind worden afgesproken wat er wel en wat er niet met ouders wordt besproken.*

- *Bepaal voordat het gesprek gevoerd wordt met de ouders, wat het doel van het gesprek is.*
  Het doel van het gesprek kan bijvoorbeeld zijn:
  - *Nagaan of de ouders de zorgen herkennen.*

- *Herkennen ouders de signalen van hun kind ook in de thuissituatie?*

- *Bespreek niet de vermoedens, maar spreek zorg uit en geef hierbij aan dat beide gesprekspartners allebei een verantwoordelijkheid hebben.*

- *Stel open vragen en zeg op zoek te zijn naar de oorzaak/ de aanleiding van het voor het kind ongewone gedrag.*

- *Spreek af welke vervolgacties worden ondernomen.*

- *Praten met de ouders kan vele gevolgen hebben. Zo kan door een gesprek een deel van de vermoedens onterecht blijken. Ook voelen sommige ouders zich al geholpen als hun zorg gedeeld blijkt te worden en de problemen bespreekbaar zijn gemaakt. Maar vermoedens kunnen ook worden gesterkt. Onderbouwing van vermoedens en het delen van zorgen in de overleggroep zijn dan de volgende stappen.*

- *Ouders kunnen het gesprek zien als bewijs van de loslippigheid van hun kind en van bemoeizucht vanuit de schoolorganisatie.*

- *Huisbezoeken bieden goede mogelijkheden om het samenspel tussen ouders en kinderen te observeren.*

- *Zorg ervoor dat ouders met hooguit 3 personen uit de schoolorganisatie te maken krijgen gezien de vertrouwensrelatie die tot stand dient te komen.*

- *Vanzelfsprekend heeft het betreffende kind behoefte aan steun en hulp. Bekijk wie het kind het beste ondersteuning kan bieden.*

Aanbevelingen fase 4: De beslissing

- *Als ouders zelf hulp willen, dan zullen de ouders in het algemeen naar BJZ worden verwezen.*

- *Voor elke zaak rondom een vermoeden van huiselijk geweld/ kindermishandeling kan advies/ consult worden gevraagd bij het AMK zonder de naam van het kind en/ of ouder te noemen.*

- *Wanneer een vermoeden van kindermishandeling gemeld wordt bij het AMK, moet men rekening houden met de tijd die het AMK nodig heeft om informatie te verzamelen en mensen te mobiliseren.*

- *Soms moet men bij een zaak wachten op een gunstig moment om in te kunnen grijpen of om iets in beweging te kunnen zetten. Melden bij het AMK maakt de kans dat dit lukt groter.*

- *Bij de politie is melding mogelijk, wanneer men aangifte wil doen omdat het een strafbaar feit betreft. Dit kan niet anoniem. De politie doet aan opsporing en start een strafrechtelijk onderzoek.*

Aanbevelingen fase 5: evaluatie

- *Het is van belang op van tevoren vastgestelde tijdstippen met direct betrokkenen een tussentijdse evaluatiebijeenkomst te plannen. Leg ook op schrift vast hoe er gewerkt is. (stappen, acties, besluiten).*

- *Het bieden van permanente educatie en het regelmatig opfrissen van kennis, kunde en houding is van groot belang en noodzakelijk om goed om te kunnen gaan met signalen van huiselijk geweld/kindermishandeling.*

Aanbevelingen fase 6: nazorg

- *Het belang van het bieden van ondersteuning aan het kind moet niet onderschat worden. Veel mensen die in hun jeugd mishandeld of misbruikt zijn, hebben het gered doordat andere volwassenen zich om hen bekommerden.*

- *Sta open voor ondersteuning om uw eigen machteloosheid en teleurstellingen te hanteren wanneer onverhoopt toch blijkt dat de hulpverlening anders verloopt dan u had gedacht.*

- *In het kader van nazorg voor de leerkracht heeft de school de taak om te zorgen voor een veilige werkplek (arbo-wet).*

Bijlage 1: Observatiepunten / Vragen over ‘opvallend gedrag van een leerling

Nummer leerling(e): _____ jongen/meisje

Leeftijd/groep: _____

JGZ-medewerker: _____

1. Sinds wanneer vertoont het kind opvallend gedrag?
2. Is er de laatste tijd iets in het gedrag of in de situatie van het kind veranderd?
3. Het opvallende gedrag bestaat uit (zie ook bijlage 2):
4. Hoe is de verhouding tot de medeleerlingen?
5. Hoe is de uiterlijke verzorging van het kind, zoals kleding en dergelijke?
6. Hoe is de verhouding tot vrouwelijke/mannelijke leerkrachten?
7. Hoe is het contact tussen de school en de ouders?
8. Zijn er bijzonderheden over het gezin te melden? Indien mogelijk ook de bron vermelden.
9. Wat is er bij u bekend over eventuele broertjes en zusjes?
10. Zijn er opvallende veranderingen in de schoolresultaten?

Volgens de Wet op Persoonsregistraties hebben ouders het recht op inzage en correctie in het dossier van hun kind. Daarom dienen gegevens in het dossier zorgvuldig en zo objectief mogelijk te worden beschreven. Persoonlijke werkaantekeningen zijn geen onderdeel van het dossier en niet ter inzage voor ouders. Het is daarom belangrijk zeer zorgvuldig om te gaan met deze werkaantekeningen. Zet deze niet op naam. Zodra het mogelijk is vernietigt u ze.

Bijlage 2: Signalenlijst huiselijk geweld/ kindermishandeling (4-12 jaar)

Voorwoord
Als kinderen mishandeld, verwaarloosd en/of misbruikt worden, kunnen ze signalen uitzenden. Het gebruik van een signalenlijst kan zinvol zijn, maar biedt ook een zekere mate van schijnzekerheid. De meeste signalen zijn namelijk stressindicatoren, die aangeven dat er iets met het kind aan de hand is. Dit kan ook iets anders zijn dan kindermishandeling en huiselijk geweld (echtscheiding, overlijden van een familielid, enz.). Hoe meer signalen van deze lijst een kind te zien geeft, hoe groter de kans dat er sprake zou kunnen zijn van kindermishandeling en huiselijk geweld.

Het is niet de bedoeling om aan de hand van een signalenlijst het 'bewijs' te leveren van de mishandeling. Het is wel mogelijk om een vermoeden van mishandeling meer te onderbouwen naarmate er meer signalen uit deze lijst geconstateerd worden. Een goed beargumenteerd vermoeden is voldoende om in actie te komen!

1. Lichamelijke signalen

- wit gezicht (slaaptekort)
- hoofdpijn, (onder)buikpijn
- blauwe plekken, schaafplekken, brandwonden, gebroken ledenmaten
- slecht verzorgd er uit zien
- geslachtsziekte
- jeuk of infectie bij vagina en anus
- urineweginfecties
- vermageren of dikker worden
- pijn in bovenbenen, samengeknepen bovenbenen
- houterige lichaamsbeweging
- niet zindelijk (urine/ontlasting)
- zwangerschap
- lichamelijk letsel
- achterblijven in taal-, spraak-, motorische, emotionele en/of cognitieve ontwikkeling

2. Gedragssignalen

- somber, lusteloos, in zichzelf gekeerd
- eetproblemen
- slaapstoornissen
- schrikken bij aanraking
- hyperactief
- agressief
- plotselinge gedragsverandering (stiller, extra druk, stoer, agressief)
- vastklampen of abnormaal afstand houden
- isolement tegenover leeftijdgenoten
- zelfvernietigend gedrag (bv. haren uittrekken, praten over dood willen, suïcidepoging)
- geheugen en concentratiestoornissen
- achteruitgang van leerprestaties
- overijverig
- zich aanpassen aan ieders verwachtingen, geen eigen initiatief
- extreem zorgzaam en verantwoordelijk gedrag
- verstandelijk reageren, gevoelens niet tonen (ouwelijk gedrag)
- geseksualiseerd ("verleiden") gedrag, seksueel getint taalgebruik
- opvallend grote kennis over seksualiteit (niet passend bij de leeftijd)
- verhalen of dromen over seksueel misbruik, soms in tekeningen
- geen spontaan bewegingsspel
- moeite met uitkleden voor gymles of niet meedoen met gym
- spijbelen, weglopen van huis
- stelen, brandstichting
- verslaving aan alcohol of drugs

3. Kenmerken ouders/gezin

- ouder troost kind niet bij huilen
- ouder klaagt overmatig over het kind, toont weinig belangstelling
- ouder heeft irreële verwachtingen ten aanzien van het kind
- ouder is zelf mishandeld of heeft psychiatrische- of verslavingsproblemen
- ouder gaat steeds naar andere artsen/ziekenhuizen ('shopping')
- ouder komt afspraken niet na
- kind opeens van school halen
- aangeven het bijna niet meer aan te kunnen
- 'multi-problem' gezin
- ouder die er alleen voorstaat
- regelmatig wisselende samenstelling van gezin
- isolement
- vaak verhuizen
- sociaal-economische problemen: werkloosheid, slechte behuizing, migratie, etc.
- veel ziekte in het gezin
- geweld wordt gezien als middel om problemen op te lossen

Signalen die specifiek zijn voor kinderen die getuige zijn van huiselijk geweld

- agressie: kopiëren van gewelddadig gedrag van vader (sommige jongeren, m.n. jongens kopiëren hun vaders gedrag door hun moeder of jongere broertjes/zusjes te slaan), agressie naar medeleerlingen. leeftijdgenoten, agressie en wreedheid naar dieren
- alcohol- of drugsgebruik
- opstandigheid, angst, depressie
- negatief zelfbeeld
- passiviteit en teruggetrokkenheid, verlegenheid
- gebrek aan energie voor schoolactiviteiten
- zichzelf beschuldigen
- suïcidaliteit
- sociaal isolement: proberen thuissituatie geheim te houden en ondertussen aansluiting te vinden met leeftijdsgenoten (zonder ze mee naar huis te nemen)
- gebrek aan sociale vaardigheden
- vaak wordt de verkeerde diagnose ADHD gesteld

Bijlage 3: Relevante gegevens Sociale (groene)kaart / Zorg voor jeugd

(NAW-gegevens incl. telefoonnummers door scholen zelf in te vullen. zijn namelijk per gemeente verschillend)

- **AMK**
  (Algemeen Meldpunt Kindermishandeling)

- **BJZ**
  (Bureau Jeugdzorg)

- **GGD, afdeling JGZ**
  (Jeugd Gezondheidszorg)

- **GGD, afdeling GVO**
  (Gezondheidsvoorlichting en -Opvoeding)

- **Incestconsultatieteam**

- **JIP**
  (Jongeren Informatie Punt)

- **JSO** *(of vergelijkbaar centrum)*
  (expertisecentrum voor jeugd, samenleving en opvoeding)

- **Kindertelefoon**

- **Kinder- en Jongerenrechtswinkel**

- **NIZW, infocentrum kindermishandeling**
  (Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn)

- **Schoolbegeleidingsdienst**

- **Politie, afdeling Jeugd en Zeden**

- **Raad voor de Kinderbescherming**

- **Steunpunt Huiselijk Geweld**